

EDVÂRLARDAKİ KURAMSAL FARKLILIKLARI DOĞRU ALGILAMAK

Yrd. Doç. Dr. İrfan KARADUMAN

Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (Sivas / Türkiye)

Türk müziğinin kuramsal kaynakları arasında önde gelen edvârlar, 1000 yıllık müzik geleneğinin değişim çizgisini de gösteren kitaplardır. XV. yüzyılda makâm tanımlamalarında kullanılan makâm, âvâze, şûbe ve terkîb sınıflandırması sonraları yerini sadece makâm terimine bırakmaya başlamıştır. Bugün telaffuz edilen makâm isimlerinin birçoğu, eski kaynaklarda terkîb olarak tanımlanmıştır. Edvârlarda bu durumu görmek mümkündür. Bu sebeple, terkîbler üzerine çalışmak önem kazanmaktadır. Türk müziği bilgileri, edvârlarda genelde aynı sistemle açıklanmaktadır. Konu sıralaması ve bilgilerin açıklanma biçimi benzer olmasına rağmen, gerek aynı yazarın diğer nüshâlarında, gerekse istinsâh yazmalardaki tanımlarda farklılıklar görmek mümkündür. Sonuçta sözü edilen gelenek, meşke bağlı devam etmekte, kişinin yeteneğine, ilgisine ve hocasına göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda, edvârlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları görebilmek için XV. yüzyılda Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan edvârlar incelenmelidir. Çünkü XV. yüzyıl, edvârların Türkçe olarak yazılmaya başlandığı yüzyıldır. Örneğin; Seydî'ye ait “*El-Matla*” adlı yazma eser ile onun istinsâhı olan “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*” arasında, kitabın bölümlenmesinden, içinde verilen bilgilere kadar birçok yerde farklılıklar bulunmaktadır. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de, Seydî'nin verdiği bilgilere ek olarak, kitabın başında 8 varaklık bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde ise edvârların genelinde var olan konular, birkaç ayrı edvârdan derlenerek, aynı cümleler ile aktarılmıştır. 8 varaklık bu bölüm dikkatle incelendiğinde, “*Kırşehrî Edvârî*” ve anonim “*Kitâb-ı Edvâr*” adlı yazmaların içindeki bilgilerle büyük oranda benzerlik görülmektedir. Edvârlarda verilen bilgilerdeki mevcut değişimi doğru yorumlayabilmenin, Türk müziğinin kuramsal yapısı üzerine yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutacağına inanmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Müzik Yazmaları, Edvâr, İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî, Makâm, Terkîb

COMPREHENDING THE THEORETICAL DIFFERENCES IN EDVÂRS CORRECTLY

Yrd. Doç. Dr. İrfan KARADUMAN

Cumhuriyet University Fine Arts Faculty (Sivas / Turkey)

Being among the primary theoretical sources of Turkish music, edvârs -or manuscripts of music theory presented in circles- are books that also exhibit the line of change of the 1000 year old tradition of music. The terms makâm, âvâze, şûbe and terkîb used for defining makâms in the 15th Century, or in other words the modes of Turkish music, were started to be replaced by the general term makâm in later. Most of the makâm names used today identified as terkîbs, or compositions. It is possible to see this in edvârs. For this reason, it is important to work on terkîbs. Turkish music theory is generally explained through the same system in edvârs. By subject and format similar to the disclosure of information, although necessary in the other copies of the same author, both in writing copied is possible to see differences in the definitions. In the end, the tradition in question continues through practice and varies on the basis of the individual's skills, interest and tutor. In this context, in order to be able to see the similarities and differences between edvârs, it is essential to examine the edvârs written in the 15th Century in Ottoman Turkish. Because in the 15th Century, edvârs started to be written in Turkish. For instance, there are many differences -from sectioning to the information provided- between Seydî's manuscript titled "*El-Matla*", and its handwritten transcript titled "*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*". "*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*" includes an 8-sheet chapter in addition to the information originally provided by Seydî. In this chapter, the topics usually covered by edvârs were compiled from a few different edvârs and cited with the same sentences. Examining this 8-sheet chapter carefully reveals a great consistency with the information provided in the manuscripts "*Kırşehirî Edvârî*" and the anonymous "*Kitâb-ı Edvâr*". We believe that being able to interpret the current change in the information presented in edvârs correctly will set light to the future studies to be conducted on the theoretical structure of Turkish music.

Keywords: Turkish Music, Music Manuscripts, Edvâr, İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî, Makâm, Terkîb

GİRİŞ

Bu bildiri, Türk müziğinin yazılı kaynaklarından olan edvârlarda açıklanan bilgilerin, her kitapta farklılıklar gösterebilmesinden dolayı, okuyucunun kaynakları doğru algılaması noktasında yaşayabileceği sıkıntıları gündeme getirmeyi amaçlamaktadır. Bildirinin çerçevesi, istinsâh yazma olarak XVI. yüzyılda yazılmış olan “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”nin aktardığı bilgiler ile sınırlandırılmakta ve adı geçen yazma, XV. yüzyıl bilgilerini içerdiği için XV. yüzyılın diğer yazmalarından öne çıkanlarla karşılaştırma yapılmaktadır. Edvârda açıklanan konunun geniş bir zamân ve mekân yelpazesine sahip olması sebebiyle, hemen her kaynakta sayıları ve tanımları itibariyle farklılık gösteren terkîbler üzerine odaklanılacaktır. Edvârlarda bahsi geçen usûl, çalgılar ve nakarât hesapları gibi diğer konulara temas edilmeyecektir.

TÜRK MÜZİĞİ'NDE KURAMSAL AKTARIM

Türk müziği, usta-çırak ilişkisi ile günümüze kadar gelmiş bir müzik türüdür. Bu ilişkinin yüzyıllardır varlığını sürdürebilmesi, kendi içinde belirli kurallara bağlı olduğunu göstermektedir. Usta, kimin çırak olacağına karar verirken öncelikle öğrencinin müzik hafızasına bakmaktadır. Öğrenci ise usta tarafından kabul edildikten sonra, hocasının müzik birikiminin yanı sıra, genel kültürünü de almaktadır. (*Behar 2006, s. 30*) Bütün bu aktarım süreci içinde, ustanın kullandığı yöntemlere destek olan yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Güfte mecmuaları ve edvârlar bu kaynaklar arasında önemlilerindedir. Müzik pratiği yapan kişiler, bu kaynakların hem yazarı hem okuru olmuşlardır. Güfte mecmuaları çoğunlukla şarkı sözlerinden oluştuğu için çoğunlukla sözlerin hatırlanması gibi özel bir amaca hizmet ederler. Edvârlar ise Türk müziği ile ilgili olarak, farklı konuları hâiz kuramsal ve geleneksel bilgilerden oluşurlar.

“*Devir*” kelimesinin çoğul hâli olan “*Edvâr*”, müzik kuramının dairelerle tanımlanmasından dolayı kullanılmakta olup açıklanan konular genellikle belirli bir sistematiğe sahiptir. Konuların açıklanmasında kullanılan yöntem, yüzyıllar içerisinde değişikliğe uğramıştır. XV. yüzyıla kadar olan dönemde genellikle tel boylarının matematiksel hesaplanması ve devirleri oluşturan cinslerin birleşimi gibi akustik

konularına yer verilirken, bu yüzyıldan itibaren, ustanın çırağı için yazdığı ve müzik uygulaması esâsına hizmet edecek bir anlayış görülmektedir.

OSMANLI TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ EDVÂRLAR

XV. yüzyıl, edvâr geleneğinde Türkçenin kullanılması ve matematiksel açıklamaların değişimi bakımından önemlidir. Bu yüzyıla kadar çoğunlukla Arapça ve Farsça yazılan edvârlara, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kitaplar eklenirken, müziğin matematik yönünü öne çıkaran anlayışın yerini, icrâya destek olmak amacıyla oluşturulmuş kuramsal bilgiler almıştır. (*Can 2011, s.39*) Edvârlarda matematiksel ifâdelerden uzaklaşılmasına ek olarak, yazarlar tarafından tam açıklanmayan gizemli konular da bulunmaktadır.

XV. yüzyılda birbirleriyle benzer konular işleyen ve içindeki bilgilerin sıralanması bakımından benzerlikler taşıyan edvârlardan bazıları şunlardır:

1. Harîrî bin Muhammed, “Kırşehrî Edvârî” (m. 1469)
2. Anonim, “Kitâb-ı Edvâr” (?)
3. Seydî, “El Matla’ fi Beyâni’l-Edvâr ve’l Makâmât” (m. 1504)
4. Makâmî¹, “İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî” (1512–1520)²

Bu kitaplarda yer alan bilgiler, ilk bakışta çok benzer gibi görünse de dikkatli incelendiğinde, tanımlarda, içindeki tablolarda ve bazı terimlerin yazılışlarında farklılıklar olduğu görülecektir. Özellikle yazma eserler içinde çok karşılaşılan istinsâh yazmalar, nüshâyı yazan kişinin müzik birikimine bağlı olarak bilgi farklılıkları taşıyabilmektedir. Dolayısıyla okuyucu, kaynaktaki bilgiyi günümüz şartlarında değerlendirirken zorlanabilmektedir.

Yukarıda isimleri verilen kitaplar içinde, en son yazılmış olması ve istinsâh yazma olması nedeniyle, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*” ile diğer kitaplar arasında

¹ Edvârın son bölümünde “Makâmî” adı geçmektedir. Makâmî, Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki en önemli merkezlerinden birisi olan Serez’endir. Müzik alanındaki bilgisinden dolayı Makâmî mahlasını almıştır. Bağdat Seferi sonrası Bağdat’ta 1534 yılında vefât etmiştir. (*Erdemir 1999, s.272*) Bu sebeple edvârın yazarının Makâmî olması muhtemeldir.

² Yavuz Sultan Selim’e ithaf edilen bu kitabın yazıldığı yıl için Sultan Selim’in tahtta kaldığı sekiz yıllık süreyi vermek uygun görülmüştür.

karşılaştırmalı inceleme yapılacaktır. Edvârlarda verilen bilgilerin ne şekilde değişikliğe uğramış olabileceği bu şekilde ortaya konacaktır.

“İLM-İ EDVÂR-I MÛSİKÎ” ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

İlm-i Edvâr-ı Mûsikî, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi'nde 1040 numara ile kayıtlı el yazmasıdır. Kitap nesih yazı ile harekesiz yazılmıştır. 41 varağın 37'si yazılı olmakla birlikte, önemli terimler ve bazı başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kitabın ilk 8 varağı ile geri kalan kısmının iki ayrı kaynaktan yazıldığı çok belirgindir. Bu sebeple mukaddime bölümü, sekizinci varaktadır. Kitap, katalogda XVIII. yüzyıla ait olarak kaydedilmiştir. Kitabın sekizinci varağından, Sultan Selim Han için yazıldığı anlaşılmakta, bu sebeple de kitabın XVI. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Bu yazma eser, 2003 yılında Demet TEKİN tarafından, “*Yavuz Sultan Selim’e Yazılan Bir Kitâb-ı Edvâr*” başlığı ile yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Tekin 2003). Tekin, edvârın istishab kaydı için şöyle demektedir: “*İstishabehu Abdülfakir EsSeyyid Mehmed Rehdî el-müderris hüve hasenî İbn el-Mâfur Emin el-Konevî İbrahim Efendi Gafere Lehüma*” Aynı konuda Başara, şöyle demektedir: “*Edvarın istishâb kaydında, Es-Seyyid İbrahim Efendi'nin oğlu müderris Es-Seyyid Mehmed Zühdî yazılıdır.*” (Başara 2008, s.253) Tekin, bu yazmayı çalışırken önce yazmanın künyesi ile ilgili bilgiler vermiştir. Sonra yazmanın yazıldığı dönem ve yazarı hakkında kesinleşmemiş bilgiler verilmektedir. Yazma içerisinde yer alan Arapça bölümler, Türkçeye çevrilmiş, ayrıca yazmanın çevriyazısı yapılmıştır. Ayrı bir bölüm halinde günümüz Türkçesine aktarılmamış, bunun yerine konuların maddeler halinde açıklaması yapılmıştır.

Bu yazma üzerine yapılan diğer çalışma, 2010 yılında Kürşat YILDIZ tarafından “*Tercüme-i Risâle-i Mûsikî ile İlm-i Edvâr-ı Mûsikî Çeviri Yazı İnceleme Karşılaştırma*” başlığı ile yapılan yüksek lisans tezidir (Yıldız 2010). Yıldız, kendisinden önce yapılan tezi görememiş olabilir. Çünkü Tekin'in çalıştığı tezin

başlığında, edvârın katalogda verilen adı geçmemektedir. Tezin kaynakçasında, 2003 tarihli tezin bulunmaması bu düşünceyi desteklemektedir.

İkinci tezde, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsikî*” ile “*Tercüme-i Risâle-i Mûsikî*” arasında karşılaştırmalı inceleme yapılmıştır. İki yazmanın da çevriyazısı ile günümüz Türkçesi’ne aktarımı yapılmıştır. Arapça bölümler Türkçeye çevrilmemiş, sadece ilgili yerlere orijinal hâli konmuştur. Seydî’nin “*El-Matla*” (Arısoy 1988) adlı eserinden hiç bahsedilmemektedir.

Yukarıda değindiğimiz iki tez, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsikî*”nin içindeki bilgileri günümüz Türkçesi’ne aktarmış ve bu bilgileri ilgililerin kullanımına sunmuştur. Buna rağmen ilk tezin başlığında, edvârın katalog adının verilmemesi, ikinci tezi çalışan kişiyi, aynı edvârı tekrar okumak zorunda bırakmıştır. Yıldız, “*El-Matla*” adlı yazma ile bu edvâr arasında da ilişki kurmamıştır.

İLM-İ EDVÂR-İ MÛSİKÎ İLE KİTÂB-İ EDVÂRLAR ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

“*İlm-i Edvâr-ı Mûsikî*”de açıklanan konular, diğer edvârlar ile karşılaştırıldığında, bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Yazmanın ilk 8 varlığında anlatılan bilgiler, edvârların genelinde bahsedilen konulardan oluşmakta, bazı cümlelerin kuruluş şekli dahi, benzerlikler göstermektedir. Kırşehirî’nin “*Kitâb-ı Edvâr*”ında (Doğrusöz 2007, s. 175) ve yazarı belli olmayan “*Kitâb-ı Edvâr*”da (Cevher 2004, s. 31) bahsedilen konuların cümle yapılarına kadar benzerlik göstermesi, çalışmamıza konu olan edvârı yazan müstensihinin birden fazla yazmayı görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Bu kaynaklardaki bilgilerin yazımında, terimlerde ve tanımlamalarda farklılıklar bulunmaktadır.

“*İlm-i Edvâr-ı Mûsikî*”de açıklanan bilgilerle, dönemin diğer iki “*Kitâb-ı Edvâr*”ı arasındaki bilgi farklılıkları aşağıda verilmiştir. Bu farklılıklar büyük oranda terkîb tanımlarında görülmektedir. Makâm, âvâze ve şûbe tanımlarında ve sayılarında önemli ölçüde tutarsızlık yoktur. Terkîb sayıları ise birçok edvârda farklı tanım ve

sayılarda verilmiş olup, terkîblere daha çok yer verilmiştir. (*Küçükgökçe 2010, s. V*) Bu sebeple, edvârlarda yer alan terkîbler arasındaki farklılıklar incelenecektir.

Kaynakların karşılaştırmalı incelemesinde kitap isimlerinin karışmaması için, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*” adı her zaman tam olarak verilecek, Kırşehrî’ye ait olan kitap “*Kırşehrî Edvârî*” olarak, anonim olan edvâr ise, “*Kitâb-ı Edvâr*” olarak ifade edilecektir. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”nin 8 varaktan sonraki bölümü “*El-Matla*”dan alındığı için terkîb incelemesinde, iki bölüm arasındaki farklılıklar, gerektiğinde sadece sonraki bölümde yer alan tabloda verilecektir.

TERKİBLER İLE İLGİLİ TESBİT EDİLEN FARKLILIKLAR

“*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de açıklanan bazı terkîbler, diğer iki edvârda bulunmamaktadır. “*Kırşehrî Edvârî*”nda bulunmayan terkîblerin isimleri şunlardır: “*Nigâr, Nevruz Rûmî, Rekb, Mâhûr, Mürgek, Araban, Rıdvân, Râst-Acem, Irâk-Acem, Hisârnîk, Hicâz-Irâk*”.

“*Kitâb-ı Edvâr*”da bulunmayan terkîblerin isimleri şunlardır: “*Nigâr, Gerdâniye-Nigâr, Mâhûr, Mürgek, Araban, Rıdvân, Râst-Acem, Hisârnîk, Hicâz-Irâk*”. Bu incelemeden, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de bulunan bazı terkîblerin “*Kırşehrî Edvârî*” ve “*Kitâb-ı Edvâr*” dışında bir kaynaktan alındığı anlaşılmaktadır.

“*Kırşehrî Edvârî*”nda ve “*Kitâb-ı Edvâr*”da “*Bestenigâr*” terkîbinin karar perdesi “*Segâh*” perdesidir. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de aynı terkîb için “*Râst*” perdesinde karar verir denmektedir. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”nin “*Matla*”dan alınan kısmında da “*Kırşehrî Edvârî*”nda ve “*Kitâb-ı Edvâr*”da olduğu gibi “*Segâh*” perdesi karar olarak kabul edilmiştir.

“*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*” içinde “*Tebrîzî*” olarak tanımlanan terkîb, diğer iki edvârda “*Nîrîzî*” ismiyle açıklanmıştır.

“*Pençgâh*” terkîbinin tanımında, karşılaştırma yaptığımız edvârların kendi aralarında da görüş ayrılığı bulunmaktadır. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*” ve “*Kırşehrî Edvârî*”nda bu terkîbin karar perdesi “*Râst*” olarak verilmektedir. Oysa “*Kitâb-ı Edvâr*”, “*Segâh*” perdesini karar olarak göstermektedir.

“*İsfehâne*” terkîbi için “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de “*Çargâh*” olarak verilen karar perdesi, diğer iki edvârda “*Acem*” olarak karşımıza çıkmaktadır. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”nin “*El-Matla*”dan alınan nazım bölümündeki açıklamada, bu terkîb için “*Acem dârında inüben qarâr it*” şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Bu açıklama, aynı kitap içinde “*İsfehâne*” terkîbinin iki ayrı tanımının olduğunu göstermektedir.

“*Dilkeşhaverân*” terkîbi, incelediğimiz üç kitabın da karar perdelerini farklı verdiği bir terkîbdir. Karar perdesi, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de Hicâz, “*Kırşehrî Edvârî*”nda “*Acem*”, “*Kitâb-ı Edvâr*”da “*Irâk*” perdesi olarak verilmektedir.

“*Zirkeşîde*” terkîbinin karar perdesi “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de “*Dügâh*” perdesi iken, diğer iki edvârda “*Rehâvî*”dir.

“*Nigârnîk*” terkîbi “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de “*Gerdâniye başlar Segâh karar eder.*” olarak tanımlanmıştır. Diğer iki edvârda bu terkîb için “*Çargâh başlar Rehâvî karar eder.*” açıklaması yapılmıştır.

“*Müsteâr*” terkîbi için “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de “*Segâh başlar, Irâk karar verir.*” denmektedir. Diğer iki edvârda aynı terkîb için “*Uzzâl gösterip, Segâh karar eder.*” açıklaması yapılmıştır.

“*Hüseynî-Acem*” terkîbinin tanımlanması, “*Muhayyer başlar, Dügâh ya da Segâh karar verir.*” olarak geçmektedir. Diğer iki edvârın verdiği bilgiye göre; terkîbin karar perdesi “*Segâh ya da Dügâh*” değil, “*Acem*” perdesidir.

“*Uzzâl*” terkîbi, üç kaynağın farklı tanımları ile dikkat çekmektedir. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de “*Uzzâl*” terkîbi, “*Uzzâl, Hüseyinî başlar ve Segâh üzerinden Mâye karar verir.*” olarak tanımlanmasına rağmen, “*Kırşehrî Edvârî*”nda, “*Uzzal, uzzâl âgâz eder iner acem evinde karar eder.*” olarak tanımlar. “*Kitâb-ı Edvâr*”da ise “*Uzzâl, Hüseyinî perdesinden başlar ve Hicâz karar verir.*” şeklinde tanımlanmaktadır.

“*Nihâvend*” terkîbine “*Kırşehrî Edvârî*”nda “*Nihâvendek*” olarak rastlamaktayız. Bu terkîbin karar perdesi “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”de “*Rehâvî*” olarak verilmiştir. Diğer iki edvârda, “*Hicâz*” karar verildiği söylenmektedir.

“*Hisâr*”, hem yedinci âvâze olarak hem de terkîb olarak açıklanmıştır. “*Kitâb-ı Edvâr*”da da aynı şekilde yedinci âvâze ve terkîb olarak açıklanmış olması dikkat

çekicidir. “*Kırşehrî Edvârî*”nda bu terkîbe râstlanmamış, sadece âvâze olarak kabul edilmiştir. Bu terkîbin tanımı, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Hüseyni başlar, Uzzâl veya Segâh karar verir.*” olarak tanımlanmasına rağmen, “*Kitâb-ı Edvâr*”da “*Hüseynî perdesinden Segâh gösterdikten sonra Gerdânîde evinde karar verir.*” olarak tanımlanmıştır.

“*Hisârek*”, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Rekb*” karar vermesine rağmen, diğer iki edvârda “*Segâh*” karar vermektedir.

“*Türkî Hicâz*” terkîbi için “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Râst başlar, Zengüle gösterir ve karar verir.*” denmektedir. Bu terkîb için diğer iki edvârda, “*Hisâr gösterip Uzzâl iner Hicâz karar eder.*” denmektedir.

“*Muhâlifek*” terkîbi için, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de şöyle denmektedir: “*Muhâlifek, Tebrîzî Segâh başlar ve Segâh karar verir.*” Bu cümlede yer alan “*Tebrîzî*” kelimesinin yerine “*Tizden*” kelimesi gelmelidir. Burada ifâde edilmek istenen “*Tiz Segâh*”dır. Aynı terkîb için “*Kırşehrî Edvârî*” şöyle demektedir: “*Muhâlifek, tiziden segâh gösterip uzzâl yüzünden hicaz karar eder.*” “*Kitâb-ı Edvâr*” aynı terkîb için “*Muhâlifek, tizden Segâh gösterir ve Uzzâl üzerinden Segâh karar verir.*” tanımını vermektedir.

“*Rahatülervâh*” terkîbi “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Zâvîlî*” karar veren bir terkîb olarak tanımlanırken, “*Kırşehrî Edvârî*”nda, “*Uzzâl*”, “*Kitâb-ı Edvâr*”da ise “*Irâk*” karar verildiği ifâde edilmektedir.

“*Nevâ-Aşîrân*” terkîbi karara doğru giderken, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Rehâvî*” yapmaktadır. Diğer iki edvârda “*Karcığâr*” yapmaktadır.

“*Burka*” olarak tanımlanan terkîbin adı diğer edvârlarda “*Müberka*” olarak geçmektedir. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de bu terkîb, karara doğru giderken “*Rehâvî*” göstermektedir. Diğer iki edvara göre; karara doğru giderken “*Segâh*” gösterilmelidir.

“*Demdem*” terkîbinin adı diğer edvârlarda “*Zemzem*” veya “*Zemzeme*” olarak geçmektedir. “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de bu terkîb, karara doğru giderken “*Segâh*” göstermektedir. Diğer iki edvara göre; karara doğru giderken “*Rehâvî*” gösterilmelidir. Terkîb açıklamaları sırasına göre, “*Zemzeme*” üç edvârda da “*Müberka*”nın hemen

ardından yazılmıştır. “Müberka”nın tanımında, karara gidişte “Rehâvî” yerine “Segâh” gösterilmesi hususundaki yanlışlık, müstensihin bu iki terkîbi yazarken karıştırdığını akla getirmektedir.

“*Rekb-i Nevrûz*” terkîbinin kararı, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Irâk*” perdesi olarak ifâde edilmiştir. Diğer iki edvârda “*Kûçek*” ile karara gidileceğinden bahsetmektedir. Tanımında “*Kûçek*” ve “*Dügâh*” makamlarından bahsedilmesi ve bu iki makâmın da “*Sabâ*” etkiyi içerisinde barındırmasından dolayı, “*Kûçek*” ile karara gidilmesi daha tutarlı görünmektedir.

“*Hisâr-Evc*” terkîbinin tanımı, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Hisâr-Evc, Hisâr başlar ve Sıbâhan karar verir.*” olarak yapılmıştır. Bu tanımda kullanılan “*Sıbâhan*” terimi “*İsfehân*” olarak düşünülebilir. Fakat diğer iki edvârda, karara giderken “*Büzürk*” makâmı kullanılmaktadır.

“*Sebzendersebz*” terkîbi, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Mâhûr, Uzzâl, Rehâvî, Hicâz, Mâye, Pençgâh*”dan oluşmaktadır. “*Kitâb-ı Edvâr*”da bu terkîb, “*Çargâh, Büzürk, Hicâz, Mâye, Pençgâh, Rehâvî, Uzzâl*”in birleşiminden oluşmuş, “*Kırşehrî Edvârî*”nda ise bu birleşime “*Nühüff*” eklenmiştir.

“*Nevruz-Acem*”, “*Çargâh-Acem*”, “*Segâh-Acem*”, “*Dügâh-Acem*”, “*Râst-Acem*” ve “*Irâk-Acem*” olarak bilinen terkîblerin karar perdeleri, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”de “*Acem*” perdesi olarak tanımlanmasına karşın, diğer iki edvârda “*Dügâh*” perdesi olarak tanımlanmıştır.

Tablo: 1 (Terkîbler ile İlgili Farklılıklar)

Terkîb (Söz konusu değişiklik)	Kırşehrî Edvârı	Kitâb-ı Edvâr	El-Matla'	İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî
Bestenigâr (karar)	Segâh	Segâh	Segâh	Râst

Tebrîzî (adı)	Nîrîzî	Nîrîzî	Nîrîzî	Tebrîzî
Pençgâh (karar)	Râst	Segâh	Râst	Râst
Isfehânek (karar)	Acem	Acem	Acem	Çârgâh
Dilkeşhaverân (karar)	Acem	Irâk	Irâk	Hicâz
Zirkeşîde (karar)	Rehâvî	Rehâvî	Rehâvî	Dügâh
Nigârnîk (başlangıç- karar)	Çârgâh- Rehâvî	Çârgâh- Rehâvî	Gerdâniye- Çârgâh	Gerdâniye- Segâh
Müsteâr (başlangıç- karar)	Uzzâl- Segâh	Uzzâl-Segâh	Uzzâl- Segâh	Segâh-Irâk
Hüseynî- Acem (karar)	Acem	Acem	Dügâh	Segâh veya Dügâh
Uzzâl (seyir ve karar)	Uzzâl- Acem	Hüseynî- Hicâz	Hüseynî- Hicâz	Hüseynî- Segâh-Mâye
Nihâvend (karar)	Hicâz	Hicâz	Hicâz	Rehâvî
Hisâr (seyir ve karar)	Yoktur	Hüseynî- Segâh- Gerdâniye	Yoktur	Hüseynî-Uzzâl veya Segâh
Hisârek (karar)	Segâh	Segâh	Segâh	Rekb (Dügâh)

Türkî Hicâz (seyir-karar)	Hisâr- Uzzâl- Hicâz	Hisâr-Uzzâl- Hicâz	Hisâr-Hicâz	Râst-Zengüle
Rahatü'l-ervâh (karar)	Uzzâl	Irâk	Irâk	Zâvilî
Nevâ-Aşîrân (karar seyri)	Karcığâr	Karcığâr	Belli değil	Rehâvî
Burkâ (adı ve kararı)	Müberka- Segâh	Müberka- Segâh	Müberka- Segâh	Burka-Rehâvî
Demdem (adı ve kararı)	Zemzem- Rehâvî	Zemzem- Rehâvî	Zemzem- Rehâvî	Demdem- Segâh
Rekb-i Nevrûz (seyir ve karar)	Küçek- Dügâh	Küçek- Dügâh	Küçek- Dügâh	Küçek- Çârgâh-Irâk
Hisâr-Evc (karar seyri)	Büzürk	Büzürk	Büzürk	Sıbâhân (Isfehân)
Sebzendersebz (terkîbi oluşturanlar)	Çârgâh, Büzürk, Hicâz, Maye, Pençgâh, Rehâvî, Uzzâl, Nühüft	Çârgâh, Büzürk, Hicâz, Maye, Pençgâh, Rehâvî, Uzzâl	Çârgâh, Büzürk, Hicâz, Maye, Pençgâh, Rehâvî, Uzzâl, Nühüft	Mâhur, Uzzâl, Rehâvî, Hicâz, Mâye, Pençgâh

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, “*Kırşehirî Edvârî*”, “*Kitâb-ı Edvâr*” ve “*Matla*” çoğunlukla birbirleriyle tutarlı bilgiler vermektedir. Buna rağmen “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*” genellikle farklıdır. Bu durum akla ilk olarak, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsıkî*”nin eksik veya yanlış bilgi taşıdığını getirmektedir. Tam tersine olarak, “*İlm-i*

Edvâr-ı Mûsîkî”nin yazımında kullanılan ve bugün varlığı tesbît edilememiş olan başka bir kaynak da yazılmış olabilir.

SONUÇ

Edvârlar, Türk Müziğinin nota kullanılmayan dönemlerinde müzisyenlerin hafızaları olmuştur. Edvâr yazımının az olduğu dönemlerde, müzisyenlerin usta bulmakta güçlük çekmeleri de doğal bir sonuçtur. Günümüz perspektifinden bakıldığı zaman kolay algılanamayacak bu durum, iletişimin ve kaynakların sınırlı olduğu düşünüldüğünde ciddi bir sorundur. Sonuçta edvârlarda da ifade edildiği gibi, bu bilim hevâî bir bilimdir. Müzik kulağa yazılmaktadır ve tam olarak anlaşılması için usta ile uygulama gerekmektedir.

İstinsâh yazmalar, matbaanın olmadığı bir dönemde, yeni bir eser olarak kabul edilmelidir. Ayrıca istinsâh eserlerin önemli bir özelliği, (birkaç yazmanın birleştirilmesinden meydana gelebilmesi nedeniyle) kendinde önce gelen ekollerin birkaçını bünyesinde barındırarak yeniliklere açık eserler olmasıdır. Makâmî, kitabını oluştururken, elindeki kaynaklarda anlatılan bilgilerin birbirinden farklı olması ile ilgilenmemiş olabilir. Hatta bu bilgileri tek kitapta özellikle toplamış da olabilir. Farklı bilgilerin aynı kitapta yer alması, günümüzde birden fazla bakış açısını aynı kitapta görebilmemiz açısından önemlidir. Bu bağlamda, “*İlm-i Edvâr-ı Mûsîkî*”, Pythagoras’ın müzik ve matematik sayesinde insan-evren uyumu anlayışı ile Aristoxenus’tan etkilenen Quintilianus’un evreni ve insanı oluşturan dört unsur (toprak-hava-su-ateş) anlayışını (Güray 2011, s.26–34) bir araya getirmiştir.

XV. yüzyıldaki kuramsal kitap yazımı XVIII. yüzyıla kadar aynı hızla devam etmemiştir. XVIII. yüzyılın ünlü müzikbilimcilerinden Abdülbâki Nâsır Dede, “*Tedkîk ü Tahkîk*” adlı kitabında, müzik bilimi alanında hoca bulamadığından ve bu konuda sıkıntı yaşadığından bahseder. (Tura 2006, s. 15) Dolayısıyla üç yüz yıllık bu zaman diliminde çok fazla yazılı kaynak oluşturulmamış, yazılanlar bu sebeple çok kıymet kazanmış olabilir. Kendisine müzik üstadı bulamayanların, kendilerinden

önceki eserleri okuyarak ve edindikleri bilgileri tekrar yazarak, birikimlerini sonraki nesillere aktarmış olması önemlidir.

Türk müziği tarihinin, nota yazıma dayanamayan yönü ile yaşadığı eksikliği, yazma eserlerin tamamını günümüz Türkçesine çevirerek ve yeniden yorumlayarak azaltabilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Arısoy, Mithat, Seydî'nin El-Matla' Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yöneten: Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan, 1998, İstanbul.

Başara, Erol, "Hoca Abdülkadir'e Atfedilen Terkîbler", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII/2, 2008, Sivas.

Behar, Cem, Aşk Olmayınca Meşk Olmaz, Yapı Kredi yayınları, 2006, İstanbul.

Can, Cihat, "Edvar Geleneğinden Günümüze Ses Sistemi", Türkiye'de Müzik Kültürü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, No: 401, 2011, Ankara.

Cevher, M. Hakan, Kitâb-ı Edvâr, 2004, İzmir.

Doğrusöz, Nilgün, Harîrî Bin Muhammed'in Kırşehirî Edvarı Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. Şehvar Beşiroğlu, Yrd. Doç. Dr. Recep Uslu, 2007, İstanbul.

Erdemir, Avni, Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri, Türk Sanatı ve Eğitim Vakfı Yayınları: 1, 1999, Ankara.

Güray, Cenk, Bin Yılın Mirası / Makamı Var Eden Döngü: Edvâr Geleneği, Pan Yayıncılık, 2011, İstanbul.

Küçükgökçe, Özgen, XV. Yüzyılda Makâmlar, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Yöneten: Prof. Dr. M. Hakan Cevher, 2010, İzmir.

Tekin, Demet, Yavuz Sultan Selim'e Yazılan Bir Kitâb-ı Edvâr, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yöneten: Yrd. Doç. Dr. Recep Uslu, 2003, İstanbul.

Tura, Yalçın, Tedkîk ü Tahkîk (İnceleme ve Gerçeği Araştırma), Pan Yayınları, 2006, İstanbul.

Yıldız, Kürşat, Tercüme-i Risâle-i Mûsikî ve İlm-i Edvâr-ı Mûsikî Çeviri Yazı İnceleme – Karşılaştırma, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yöneten: Yrd. Doç. Dr. Paki Küçükler, 2010, Sakarya.